

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۳/۱۸

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۰۷/۰۵

بازآفرینی بافت فرسوده شهری با تأکید بر رویکرد بهبود کیفیت فضاهای شهری، نمونه موردی: محله عامری اهواز

حامد احمدی^۱، هدی شگری^۲

چکیده

محله عامری اهواز از بافت‌های قدیمی اهواز و هسته اولیه شهر است که دارای بافت بسیار متراکم و نامنظم که دارای مشکلاتی از قبیل معابر کم‌عرض، نبود زیرساخت‌های شهری و ... می باشد. در مقاله حاضر هدف بررسی عواملی است که در بازآفرینی بافت فرسوده شهری با تأکید بر رویکرد بهبود کیفیت فضاهای شهری، مؤثر است. روش تحقیق از نوع توصیفی - تحلیلی و از لحاظ هدف کاربردی است. گردآوری اطلاعات به روش میدانی صورت گرفته و ابزار گردآوری پرسشنامه بر اساس عوامل کلیدی، اجتماعی، فعالیتی و اقتصادی طراحی شده است. جامعه آماری کل ساکنان محله عامری است که بر اساس فرمول کوکران حجم نمونه ۱۰۰ نفر به صورت خوشه‌ای در ریز محلات، انتخاب شد. داده‌ها با بهره‌گیری از فرآیند تحلیل سلسله‌مراتبی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. نتایج تحقیق نشان داد: زیرمعیارهای نقاشی در فضا با وزن ۰/۵۹۴، جدایی‌گزینی سواره از پیاده با وزن ۰/۴۳۴ و وجود داد و ستد در فضا با وزن ۰/۴۳۴، دسترسی همه گروه‌های سنی به فضا با وزن ۰/۳۷۵، به ترتیب بیشترین نقش را در بازآفرینی بافت‌های فرسوده شهری محله عامری با تأکید بر رویکرد بهبود کیفیت فضاهای شهری دارا هستند. بدین- ترتیب راهبردهایی چون آرام‌سازی محور سواره در محور نهج‌البلاغه، ایجاد مبلمان متناسب با اقلیم، تخصیص تسهیلات جهت ارتقای رشد بنگاه‌های اقتصادی درون شهری و ... ارائه شده است.

واژگان کلیدی: بازآفرینی، بافت فرسوده، فضاهای شهری، کیفیت فضاهای شهری.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

^۱. سازمان همیاری شهرداری های استان خوزستان، نویسنده مسئول : ۰۹۱۶۳۴۶۶۵۹۷ ، Email : h_ahmady_eng@yahoo.com

^۲. گروه شهرسازی ، واحد اهواز ، دانشگاه آزاداسلامی ، اهواز ، ایران

مقدمه

تحولات زندگی شهرنشینی در چند دهه اخیر بافت‌های قدیمی و فرسوده شهر را با مشکلات عدیده‌ای در ابعاد مدیریتی، اقتصادی، اجتماعی، کالبدی، تأسیسات و تجهیزات شهری از جمله پایین بودن سطح کیفیت ابنیه و مصالح ساختمانی، پایین بودن سطح درآمد ساکنین، نامناسب بودن دسترسی، پایین بودن امنیت در سطح محله و استقرار گروه‌های مهاجر در سطح محله مواجه ساخته است. در همین راستا، اخیراً بازآفرینی شهری با توجه به افزایش فرسایش شهری و وجود مشکلات ذکر شده، از نظر شهرسازان و برنامه‌ریزان شهری مورد توجه بوده و از اهمیت خاصی برخوردار می‌باشد. اصطلاح «بازآفرینی شهری» که معمولاً با «بازسازی شهری»، «بازسازی شهرنشینی»، «توانبخشی شهری» و «احیای شهری» قابل تعویض است، روند بازسازی سازه‌های موجود، بازسازی ساختمان‌ها و سایت‌ها و یا استفاده مجدد از زمین شهری می‌باشد (Wang et al, 2014: 47). به عبارت دیگر، بازآفرینی شهری فرایندی است که طی آن ساختمان‌ها یا جوامع رو به زوال را از طریق انجام روش‌های متعدد، از قبیل مدرن‌سازی و توسعه مجدد، بهبود می‌بخشد و به وسیله آن می‌توان به سازماندهی مجدد بافت‌های شهری، تجدید حیات اقتصادی شهر، دستیابی به تعامل و عدالت اجتماعی بهتر در محلات و شهر و همچنین مشارکت بیشتر اجتماعی و مردمی دست یافت.

به طور کلی، بافت‌های قدیمی شهرها با توجه به آنکه شاکله اصلی تشکیل شهر می‌باشند، در صورت عدم توجه و ساماندهی می‌توانند شهر و شهروندان را با مشکلات بسیاری روبه‌رو سازند، به همین دلیل است که بازآفرینی این بافت‌ها به منظور بهبود کیفیت فضای شهری، می‌تواند گام مؤثری در جهت تحقق شهر پایدار و زیست‌پذیر باشد. محله عامری اهواز از بافت‌های قدیمی اهواز و هسته اولیه شهر می‌باشد که به صورت خطی به تبعیت از رودخانه کارون شکل گرفته است و دارای بافت بسیار متراکم و نامنظم می‌باشد، یکی از بافت‌های فرسوده شهر اهواز است که دارای مشکلاتی از قبیل معابر کم عرض، نبود زیرساخت‌های شهری و ... می‌باشد. از این رو بازآفرینی این محله با رویکرد بهبود کیفیت فضای شهری می‌تواند از یک طرف به عنوان یک فرصت جهت جبران ساخت ناکارآمد و نادیده گرفتن اصول پایداری و زیست‌پذیری در نظام شهری شهر اهواز و از طرف دیگر با توجه به پتانسیل محله و قرارگیری بازار قدیمی و سنتی و آرامگاه علی‌بن‌مهزیار اهوازی به قطب گردشگری اهواز باشد. هدف این پژوهش، ارتقا کیفیت‌های عملکردی، کیفیت‌های منظر و تقویت نقش مذهبی، سیاحتی، تجاری و گردشگری در محله عامری اهواز در جهت پاسخگویی و تأمین نیازهای عملکردی ساکنین، افزایش مشارکت و حضورپذیری مردم، تقویت و بهبود ساختارهای اکولوژیک، تقویت و ایجاد آسایش اقلیمی، کاهش آلودگی زیست‌محیطی و مصرف انرژی، ایجاد و تقویت محورهای پیاده، ایجاد کاربری فضای سبز در سایت به منظور حس پویایی و سرزندگی، ارتقاء عدالت در دسترسی به کاربری‌ها، ارتقاء کیفیت جداره‌ها و نماها، ارتقا کیفیت دید به نشانه‌ها، ارتقا منظر ساحلی رودخانه، ارتقاء تعاملات اجتماعی و ارتقاء سطح خدمات حمل و نقل عمومی می‌باشد. در همین راستا در جهت بررسی هدف پژوهش این سوال مطرح می‌گردد که چگونه ابعاد و معیارها و زیرمعیارهای بهبود کیفیت فضاهای شهری در بازآفرینی بافت فرسوده محله عامری اهواز اثر گذار است؟

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

برای بررسی مسئله بازآفرینی در بافت فرسوده و همچنین محله عامری شهر اهواز به بررسی دیدگاه‌ها و تعاریف موجود در ارتباط با بافت فرسوده، بازآفرینی شهری و کیفیت فضاهای شهری که ضروری به نظر می‌رسد، پرداخته می‌شود.

بافت فرسوده شهری

بافت‌های فرسوده و ناکارآمد شهری، مناطقی از شهر است که در طی سالیان گذشته عناصر متشکله آن اعم از تأسیسات روبنائی، زیربنائی، ابنیه، خیابان‌ها و دسترسی‌ها دچار فرسودگی و ناکارآمدی شده است و ساکنان آن از مشکلات متعدد اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و کالبدی رنج می‌برند (قانون حمایت از احیاء، بهسازی و نوسازی بافت‌های فرسوده و ناکارآمد شهری، ۱۳۸۹: ۵). این بافت‌ها که شامل بافت‌های تاریخی و قدیمی شهر نیز می‌شوند دربرگیرنده معماری و ارزش‌های شهری و هویت ملی است (Moazen et al, 2015: 3) و همچنین، به مناطق شهری اشاره دارند که به دلیل فرسودگی فیزیکی، عدم دسترسی مناسب به سواره و پیاده، عدم امکانات، خدمات و زیرساخت‌های شهری آسیب پذیر هستند و دارای ارزش اقتصادی، محیط زیست و محلی نیز می‌باشند (Nakhi et al, 2016: 2). بافت فرسوده شهری به عرصه‌هایی از محدوده قانونی شهرها اطلاق می‌شود که به دلیل فرسودگی کالبدی و همچنین برخوردار نبودن از خدمات شهری آسیب‌پذیر شده‌اند و از ارزش مکانی محیطی و اقتصادی نازلی برخوردارند. این بافت‌ها به دلیل فقر ساکنین و مالکین آن‌ها امکان نوسازی و بهسازی در آن‌ها وجود ندارد (حبیبی و همکاران، ۱۳۸۶: ۶۷). بافت‌های فرسوده معمولاً از کیفیت محیطی و زیست‌محیطی نازل و فضایی غیربهداشتی برخوردارند و گاهی آلودگی‌های ناشی از فقدان سیستم فاضلاب، آب‌های سطحی و جمع‌آوری زباله در آن‌ها دیده می‌شود. غالباً در بافت‌های فرسوده شمار ساکنان غیربومی و مهاجر از ساکنان اصیل بیشتر است. سکونت غیرمجاز، نسبت بالای استیجاری، ترکیب غیرمتعارف، شیوع اعتیاد و انواع ناهنجاری‌های رفتاری و بزهکاری و ناامنی، به‌ویژه برای کودکان و بانوان، از ویژگی‌های اجتماعی بافت‌های فرسوده است. بخش‌های قدیمی شهرها، روزگاری مهم‌ترین و بهترین محله‌های مسکونی شهرها بوده‌اند و اکنون نیز صدها عنصر باارزش شهری در آن‌ها وجود دارد. بازارها که قلب اقتصادی و اجتماعی شهر به شمار می‌روند، در بافت قدیمی شهرها دایر هستند و هنوز در آن‌ها جنب‌وجوش مردم، تراکم روابط اجتماعی و سرزندگی فضاهای عمومی و رفتارهای مذهبی به چشم می‌خورد. لیکن چند اتفاق مهم موجب فرسودگی و ازکارافتادن بافت شهری در بخش قدیمی شده است.

الف- تغییر سیمای مسکونی بافت قدیمی به علت انتقال جمعیت اصلی از این بخش به سایر بخش‌های شهر و جایگزینی گروه‌های اجتماعی مهاجر و غیربومی، و همچنین فزونی تراکم سکونتی در واحد مسکونی.

ب- تغییر کاربری واحدهای مسکونی به انبار و کارگاه، به دلیل کمبود فضا در ناحیه مرکزی شهری و ضرورت توسعه واحدهای تجاری و خدمات جانبی.

ج- مشکلات دسترسی و تنگناهای شبکه ارتباطی و تأسیسات زیربنایی (ابلقی، ۱۳۸۰: ۱۲۴-۱۱۳).

جدول (۱): مقایسه تفاوت‌های بافت فرسوده با بافت معمولی

بافت معمولی	بافت فرسوده
هر یک از مالکین به خواست خود اقدام به نوسازی ملک خود می‌کند.	اقدامات نوسازی، به‌صورت متمرکز برنامه‌ریزی و مدیریت می‌شود.
ساخت‌وساز امری جاری و تدریجی است و مهلت معین ندارد.	نوسازی، در مهلت معین (کوتاه یا میان‌مدت) باید اتمام یابد.
ساخت‌وساز جدید، در پلاک‌ها و به‌صورت جزئی انجام می‌شود.	نوسازی بافت فرسوده، کلیت ناحیه را موردنظر قرار می‌دهد.
دگرگونی کل بافت موردنظر نیست.	دگرگونی کل بافت موردنظر است.
اجرای طرح در بافت معمولی نیاز به توجیه اقتصادی ندارد.	اجرای طرح در بافت فرسوده بسته به توجیه اقتصادی آن است.

بازآفرینی شهری

واژه «Regeneration» از ریشه فعل Regenerate به معنای احیا کردن، جان دوباره بخشیدن، احیا شدن، از نو رشد کردن بوده و همچنین در تعریف این عبارت گفته می‌شود که به معنای بازتولید طبیعی، بخشی از یک تمامیت زنده است که در معرض نابودی قرار گرفته است (Robert, et al, 2000: 56). بازآفرینی شهری یکی از رویکردهایی است که از مرمت شهری به منظور جلوگیری از نابودی بافت و کالبد شهرها، روستاها نشأت گرفته است. هدف بازآفرینی استفاده مجدد از ساختار فیزیکی و کالبدی به منظور ارتقا کیفیت زندگی با توجه به ابعادی پایداری، کالبدی، اقتصادی، زیست‌محیطی و اجتماعی در بافت‌های فرسوده است. به‌طور کلی، بازآفرینی نوعی رویکرد مداخله‌ای است که نگاه به گذشته و بدون پاک‌سازی هویت‌های تاریخی دوره‌های مختلف دارد و به خلق هویت جدید متناسب با شرایط زندگی مردمان عصر حاضر می‌اندیشد (حاجی‌پور، ۱۳۸۶: ۱۸) و گامی فراتر از نوسازی شهری است که کوچ از آن به‌عنوان فرایند تغییرات کالبدی بنیادین نام می‌برد (Couch, 1990: 2).

در بررسی بازآفرینی شهری رویکردها و مکاتب متفاوتی اثرگذار بوده‌اند که از جمله می‌توان به مکاتبی چون فرهنگ‌گرایی، انسان‌گرایی و ... اشاره نمود. در مکتب فرهنگ‌گرایی توجه به میراث فرهنگی و جلوگیری از نابودی تاریخ گذشته (حبیبی، ۱۳۷۵: ۳) حائز اهمیت بوده است و در مکتب انسان‌گرایی مسائلی چون توجه به طبیعت و فرهنگ توجه به حرکت انسان در فضاهای شهری، بهبود محیط شهری و شرایط زیستی ساکنان با مشارکت شهروندان (Hall, 1990: 226) و مواردی چون مدنظر بوده است. در زیست‌شناسی بازآفرینی به معنای رشد مجدد بافت‌های آسیب‌دیده یا از دست‌رفته با ترمیم سامانه‌ای برای رسیدن به حالت اولیه آن است بازآفرینی با رشد مجدد، فعالیت‌های اقتصادی در جایی که از رونق افتاده؛ با بازگرداندن عملکردهای اجتماعی جایی که فاقد آن شده؛ با همبستگی اجتماعی جایی که کاهش یافته؛ و بازگرداندن کیفیت، محیط زیستی و یا تعادل اکولوژیکی جای که از بین رفته است (صرافی و همکاران، ۱۳۹۴: ۲۲۰).

کیفیت فضاهای شهری

فضای شهری چیزی نیست جز فضای زندگی روزمره شهروندان که هرروز به‌صورت آگاهانه یا ناآگاهانه در طول راه، از منزل تا محل کار ادراک می‌شود (پاکزاد، ۱۳۷۶: ۳۴). فضاهای شهری که باکیفیت طراحی شده باشد باید طیف وسیعی از معیارهای عملکردی را نیز داشته باشند. به‌طور کلی، کیفیت محیط آن چیزی است که محیط بوسیله آن نمود پیدا می‌کند و ادراک می‌شود و چون ادراک نیازمند آگاهی و برخورد با محیط است. بنابراین، آنچه مدنظر است محیط مؤثر است، محیطی که با ویژگی‌های خاص خود مورد توجه بوده و تأثیرات آن بر حاضرین و ناظرین برقرار است، از محیط‌های در دسترس و مورد استفاده، می‌توان بر محیط‌های شهری اشاره کرد و در میان محیط‌های شهری فضاهای عمومی از برجسته‌ترین و پویاترین محیط‌ها است (رفیعیان و همکاران، ۱۳۹۱: ۲).

به‌طور کلی، در ارتباط با بازآفرینی بافت‌های فرسوده شهری تجربیات متفاوتی در ایران و جهان تاکنون صورت گرفته است که بررسی هر یک از آنها می‌تواند در نتایج پژوهش حاضر مؤثر باشد. از این‌رو پیشینه پژوهش مطابق با اهداف پژوهش بدین شرح می‌باشد:

اسماعیل پور و همکاران (۱۳۹۱)، در مقاله‌ای تحت عنوان بازآفرینی بافت‌های فرسوده شهری با تأکید بر بسیج اجتماعی؛ مطالعه موردی محله کشتارگاه در شهر یزد، با روش توصیفی - تحلیلی و استفاده از تکنیک گروه‌های بحث به جستجوی راه‌های ارتقاء شاخص‌های سکونت در این محله پرداخته است و براساس نتایج تحقیق ساکنان کم‌درآمد و فقیر هستند و عزم جدی برای همکاری و مشارکت در مراحل مختلف پروژه‌های فقرزدایی را دارند و بالاخره راهبرد بسیج اجتماعی شیوه مناسبی برای ارتقا شرایط مردم و سکونت در محله کشتارگاه است.

پیرحیاتی و همکاران (۱۳۹۲) در پژوهشی به بازآفرینی بافت کهن شهری محله صوفیان بروجرد با تکیه بر بنمایه گردشگری شهری پرداخته‌اند. نتایج مطالعه ایشان نشان می‌دهد با جذب گردشگر در مقیاس محلی، ملی و حتی جهانی می‌توان ضمن تأمین هزینه‌های حفاظتی بافت، زمینه تحرک اقتصادی را برای این شهر و شهروندان آن به وجود آورد. امیری و همکاران (۱۳۹۳)، در مقاله‌ای تحت عنوان ساماندهی بافت فرسوده شهری با تأکید بر مشارکت مردمی (مطالعه موردی: محله مسجد ملک کرمان)، با هدف شناخت وضعیت بافت فرسوده محله مسجد ملک کرمان و راهکارهای مناسب جهت بهسازی آن چنین بیان می‌کند مؤلفه‌هایی چون هویت محله‌ای، مشارکت جویی، سرمایه اجتماعی و همبستگی در بین ساکنین و وجود نهادهای محلی و مردمی و مخصوصاً مذهبی در حد متوسط بوده و پتانسیل نسبتاً خوبی برای بهسازی مشارکتی دارد.

جاهد قدمی و همکارانش (۱۳۹۴) در پژوهشی به تدوین مدل مفهومی به منظور بازآفرینی مراکز شهری با رویکرد گردشگری شهری پرداخته‌اند. نتایج مطالعات در مرکز شهر ساحلی محمودآباد نشان می‌دهد که مؤلفه‌های زیست محیطی بیشترین نقش را در بازآفرینی مراکز شهری با رویکرد گردشگری شهری دارا می‌باشد.

عظیمی‌آملی و همکاران (۱۳۹۵)، در مقاله‌ای تحت عنوان بازآفرینی بافت‌های فرسوده شهری با تأکید بر الگوی حکمروایی خوب در محله ده ونک، منطقه ۳ تهران نشان دادند که از بین عوامل مؤثر بر بهسازی و نوسازی بافت فرسوده اعتماد به نهادها و تشکل‌های اجتماعی محله و همچنین اعتماد به متولیان و مجریان و مدیران طرح‌های بهسازی و نوسازی از نظر پاسخگویان دارای بیشترین تأثیر بوده است.

یزدانی و همکاران (۱۳۹۶) در پژوهشی تحت عنوان بازآفرینی بافت‌های فرسوده شهری با رویکرد گردشگری پایدار با تلفیق مدل‌های برنامه‌ریزی راهبردی و تحلیل شبکه (مطالعه موردی شهر خوی) با هدف تدوین و اولویت‌بندی راهبردهای بازآفرینی بافت فرسوده شهر خوی به این نتیجه رسیده‌اند: افزایش بودجه تخصصی برای توسعه جاذبه‌های گردشگری، سبب جذب دانش‌آموختگان مدیریت گردشگری در سازمان‌های مربوط می‌شود و این امر، زمینه سازی برای ایجاد مدیریت شفاف و کارآمد و نیز افزایش هماهنگی سازمان‌های مرتبط با گردشگری را تسریع می‌کند.

اوزلم^۱ (۲۰۰۹) به بررسی راهکارهای بهسازی و باز زنده‌سازی نواحی مسکونی غیرمعمور و فرسوده در شهر آنکارا می‌پردازد و باز زنده‌سازی و نوسازی این مناطق را استراتژی فضایی جهت هویت بخشیدن به ساکنین این مناطق و افزایش تجهیزات مورد نیاز شهروندان می‌داند.

لئونارد^۲ (۲۰۱۲) در پژوهشی تحت عنوان شناسایی مبتنی بر بافت محله‌ای قدیم شهری حیدرآباد هند با رویکرد بازآفرینی و نوسازی با استفاده از سنجش از راه دور به این نتیجه رسیده است که نقشه محل بافت فرسوده به منزله یک ابزار کارآمد در شناسایی مناطق پرجمعیت به خصوص از شهرستان و می‌تواند به عنوان یک منبع قابل اعتماد در

^۱. Ozlem

^۲. Leonard

آسیب‌پذیری و ارزیابی انعطاف‌پذیری در مرحله بعد استفاده شود، روش ارائه شده اجازه می‌دهد تا برای تجزیه و تحلیل سریع و مقایسه داده‌های چندزمانه در بسیاری از مناطق متراکم شهری در جهان استفاده شود. مهم‌ترین تفاوت کار حاضر با کارهای انجام شده قبلی بازآفرینی بافت فرسوده شهری با تأکید بر رویکرد بهبود کیفیت فضاهای شهری، نمونه موردی: محله عامری اهواز است که تاکنون کمتر مورد توجه قرار گرفته است.

مواد و روش‌ها

روش تحقیق در مقاله حاضر از نوع توصیفی - تحلیلی، از لحاظ هدف کاربردی می‌باشد، داده‌های تجربی پژوهش میدانی (پیمایشی - اجتماعی) است که در محله عامری اهواز و در ارتباط با مبانی نظری و ادبیات تحقیق با مراجعه به منابع کتابخانه‌ای و مطالعات پیشین جمع‌آوری شده است. گردآوری اطلاعات به روش میدانی با هدف بازآفرینی بافت فرسوده با رویکرد ارتقا کیفیت فضاهای شهری در محله عامری اهواز می‌باشد. در همین راستا پرسشنامه‌ای براساس عوامل اجتماعی، اقتصادی، فعالیتی و کالبدی از جامعه آماری کل ساکنان محله عامری ۳۷۰ نفر براساس فرمول کوکران بدست آمده که حجم نمونه ۱۰۰ نفر به صورت خوشه‌ای در ریز محلات، محله عامری مورد پرسش قرار گرفته است. با بهره‌گیری از فرآیند تحلیل سلسله مراتبی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است.

معرفی محدوده مورد مطالعه

شهر اهواز مرکز استان خوزستان و در نوار جنوبی کشور واقع شده است. استان خوزستان از دو ناحیه عمده کوهستانی و جلگه‌ای تشکیل شده است. شهر اهواز در ناحیه جلگه‌ای خوزستان واقع شده است که بخش عمده آن از آبرفت‌های رودهای کارون، کرخه و جراحی به‌وجود آمده است (مهندسین مشاور معماری و شهرسازی عرصه، ۱۳۸۸: ۳۴). جمعیت شهر اهواز بالغ بر ۲۸۰ هزار نفر با نرخ رشد ۵/۴ درصد بوده است که این ارقام در سال ۱۳۷۱ با ۷۰۰ هزار نفر و نرخ رشد ۴/۶ درصد و در سال ۱۳۹۱ با نرخ رشد ۳/۲ درصد پیش‌بینی شده است، بدین ترتیب طبق برآورد این طرح نرخ شد جمعیت طی ۴۰ سال روندی نزولی را در پیش خواهد گرفت. بر اساس آمار سال ۱۳۹۵ مرکز آمار ایران جمعیت شهر اهواز حدود یک میلیون و ۳۰۲ هزار نفر بوده است. محله عامری نیز یکی از محله‌های قدیمی اهواز بشمار می‌آید که در تقسیمات شهری اهواز، در منطقه هفت شهرداری قرار گرفته و حدود ۳۲/۲ هکتار مساحت دارد. دارای ۳۶ بلوک است و در سرشماری که در سال ۱۳۸۵ توسط مشاور منطقه صورت گرفته دارای جمعیتی معادل ۸۹۲۴ نفر است (سازمان خدمات طراحی شهرداری‌های استان، ۱۳۸۷: ۱). این محله از شمال به خرم‌کوشک، از غرب به رودخانه کارون، از شرق به سخیریه و از جنوب به باغات محدوده ختم می‌شود. بافت قدیمی ساختمان‌های اهواز عمدتاً در این محله وجود دارد و با توجه به بررسی‌های انجام‌شده نقش محدوده فوق زیارتی و سیاحتی و با عملکرد تجاری است.

یافته‌های پژوهش

با توجه به روش تحقیق مبتنی بر منابع معتبر کتابخانه‌ای و پیمایشی (مشاهده و مصاحبه) و بهره‌گیری از تحلیل سلسله مراتبی، با بررسی عوامل تأثیرگذار در محله و با در نظر گرفتن هدف اصلی تحقیق (بازآفرینی بافت فرسوده شهری با تأکید بر رویکرد بهبود کیفیت فضاهای شهری) می‌باشد. در این قسمت نیز اهداف و معیارها و زیر معیارها و گزینه‌های مورد نظر در جدول شماره ۲ تشریح شده است:

جدول (۲): فرآیند تحلیل سلسله مراتبی، هدف، معیارها، زیرمعیارها و گزینه‌ها

هدف						
بازآفرینی بافت فرسوده شهری با تأکید بر رویکرد بهبود کیفیت فضاهای شهری						
معیارها						
کالبدی	اجتماعی	فعالیتی	اقتصادی			
زیر معیارها						
۱-حفاظت در مقابل وضعیت جوی	۲-جدایی گزینی سواره از پیاده	۱-دسترسی همه گروه‌های سنی به فضا	۲-هم جواری ب طبیعت و عناصر طبیعی	۱-نقاشی در فضا	۲-وجود رستوران ها و کافه‌ها	۱-دسترسی به فضاهای اقتصادی قابل رشد
۳-وجود عناصر زیبایی شناسی در محیط	۴-راحتی در انجام فعالیت‌های پایه: راه رفتن، نشستن، ایستادن و...	۳-دسترسی همه گروه‌های جنس به فضا	۴-کاهش آلودگی صوتی و هوا	۳-فروش صنایع دستی	۳-وجود بنگاه‌های اقتصادی پویا در فضای شهری	۴-دسترسی به مراکز تجاری
گزینه‌ها						
گزینه ۱	گزینه ۲	گزینه ۳	گزینه ۴			

جدول (۳): مقایسه زوجی بازآفرینی بافت فرسوده شهری با تأکید بر رویکرد بهبود کیفیت فضاهای شهری با ضریب سازگاری

نرخ سازگاری	وزن نهایی	اقتصادی	فعالیتی	اجتماعی	کالبدی
۰/۱۹	۰/۳۷۵	۱	۳	۲	کالبدی
	۰/۳۷۳	۵	۳	۲	اجتماعی
	۰/۱۱۴	۱	۳	۲	فعالیتی
	۰/۱۵۶		۳	۲	اقتصادی

وزن‌هایی که از معیارهای بهبود کیفیت فضاهای شهری بدست آمده، که با توجه به اطلاعات بدست آمده، معیار کالبدی با وزن ۰/۳۷۵، اجتماعی با وزن ۰/۳۷۳، اقتصادی با وزن ۰/۱۵۶ فعالیتی با امتیاز ۰/۱۱۴ به ترتیب دارای بیشترین وزن بوده‌اند. همچنین نرخ سازگاری ۰/۱۹ می‌باشد نشان‌دهنده سازگاری بین مقایسات زوجی انجام شده می‌باشد.

جدول (۴): مقایسه زوجی زیرمعیارهای اجتماعی بهبود کیفیت فضاهای شهری با ضریب سازگاری ۰/۰۷

نرخ سازگاری	وزن نهایی	کاهش آلودگی صوتی و هوا	دسترسی همه گروه‌های جنس به فضا	هم جواری با طبیعت و عناصر طبیعی	دسترسی همه گروه‌های سنی به فضا

دسترسی همه گروه‌های سنی به فضا	۱	۱	۳	۲	۰/۳۷۵	۰/۰۷
هم جواری با طبیعت و عناصر طبیعی		۱	۲	۳	۰/۳۳۷	
دسترسی همه گروه‌های جنس به فضا			۱	۳	۰/۱۹۴	
کاهش آلودگی صوتی و هوا				۱	۰/۱۱۱	

وزن‌هایی که برای هر کدام از زیرمعیارهای اجتماعی بهبود کیفیت فضاهای شهری بدست آمده، که با توجه به اطلاعات بدست آمده؛ زیر معیار دسترسی همه گروه‌های سنی به فضا با وزن ۰/۳۷۵، هم جواری با طبیعت و عناصر طبیعی با وزن ۰/۳۳۷، دسترسی همه گروه‌های جنس به فضا با وزن ۰/۱۹۴ کاهش آلودگی صوتی و هوا با وزن ۰/۱۱۱ به ترتیب دارای بیشترین وزن بوده‌اند. همچنین نرخ سازگاری ۰/۰۷ می‌باشد نشان دهنده سازگاری بین مقایسات زوجی انجام شده می‌باشد.

جدول (۵): مقایسه زوجی زیرمعیارهای کالبدی بهبود کیفیت فضاهای شهری با ضریب سازگاری ۰/۱۹

	حفاظت در مقابل وضعیت جوی	جدایی گزینی سواره از پیاده	وجود عناصر زیبایی شناسی در محیط	راحتی در انجام فعالیت‌های پایه: راه رفتن، نشستن، ایستادن و...	وزن نهایی	نرخ سازگاری
حفاظت در مقابل وضعیت جوی	۱	۱	۲	۱	۰/۲۶۰	۰/۱۹
جدایی گزینی سواره از پیاده		۱	۵	۳	۰/۴۳۴	
وجود عناصر زیبایی شناسی در محیط			۱	۳	۰/۱۷۴	
راحتی در انجام فعالیت‌های پایه: راه رفتن، نشستن، ایستادن و...				۱	۰/۱۳۲	

وزن‌هایی که از زیرمعیارهای زیرمعیارهای کالبدی بهبود کیفیت فضاهای شهری بدست آمده که با توجه به اطلاعات بدست آمده زیر معیارهای جدایی گزینی سواره از پیاده با وزن ۰/۴۳۴، حفاظت در مقابل وضعیت جوی با وزن ۰/۲۶۰، وجود عناصر زیبایی شناسی در محیط با وزن ۰/۱۷۴ راحتی در انجام فعالیت‌های پایه: راه رفتن، نشستن، ایستادن و ... با وزن ۰/۱۳۲ به ترتیب دارای بیشترین وزن بوده‌اند. همچنین نرخ ناسازگاری ۰/۱۹ می‌باشد نشان‌دهنده ناسازگاری بین مقایسات زوجی انجام شده می‌باشد.

جدول (۶): مقایسه زوجی زیرمعیارهای فعالیتی بهبود کیفیت فضاهای شهری با ضریب سازگاری ۰/۰۵

	نقاشی در فضا	وجود رستوران‌ها و کافه‌ها	فروش صنایع دستی	وزن نهایی	نرخ سازگاری
نقاشی در فضا	۱	۳	۳	۰/۵۹۴	۰/۰۵
وجود رستوران‌ها و کافه‌ها		۱	۲	۰/۲۴۹	
فروش صنایع دستی			۱	۰/۱۵۷	

وزن‌هایی که از زیرمعیارهای فعالیتی بهبود کیفیت فضاهای شهری بدست آمده است، که با توجه به اطلاعات بدست آمده؛ زیرمعیار نقاشی در فضا با وزن ۰/۵۹۴، وجود رستوران‌ها و کافه‌ها با وزن ۰/۲۴۹ فروش صنایع دستی با وزن

۰/۱۵۷ به ترتیب دارای بیشترین وزن بوده‌اند. همچنین نرخ ناسازگاری ۰/۰۵ که کمتر از ۰/۰۵ می‌باشد نشان‌دهنده سازگاری بین مقایسات زوجی انجام شده می‌باشد.

جدول (۷): مقایسه زوجی زیرمعیارهای اقتصادی بهبود کیفیت فضاهای شهری با ضریب سازگاری ۰/۱۹

	دسترسی به فضاهای اقتصادی قابل رشد	وجود داد و ستد در فضا	وجود بنگاه‌های اقتصادی پویا در فضای شهری	دسترسی به مراکز تجاری	وزن نهایی	نرخ سازگاری
دسترسی به فضاهای اقتصادی قابل رشد	۱	۱	۲	۱	۰/۲۶۰	۰/۱۹
وجود داد و ستد در فضا		۱	۵	۳	۰/۴۳۴	
وجود بنگاه‌های اقتصادی پویا در فضای شهری			۱	۳	۰/۱۷۴	
دسترسی به مراکز تجاری				۱	۰/۱۳۲	

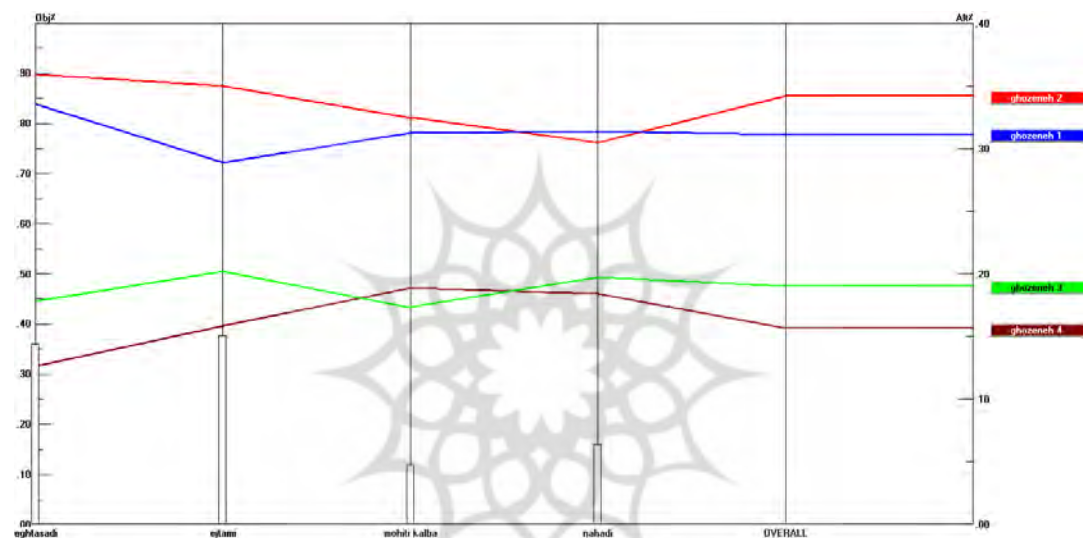
وزن‌هایی که برای هر کدام از زیرمعیارهای زیرمعیارهای اقتصادی بهبود کیفیت فضاهای شهری بدست آمده است که با توجه به اطلاعات بدست آمده، زیرمعیار وجود داد و ستد در فضا با وزن ۰/۴۳۴، دسترسی به فضاهای اقتصادی قابل رشد با وزن ۰/۲۶۰ و وجود بنگاه‌های اقتصادی پویا در فضای شهری با وزن ۰/۱۷۴ و دسترسی به مراکز تجاری با وزن ۰/۱۳۲ به ترتیب دارای بیشترین وزن بوده‌اند. همچنین نرخ ناسازگاری ۰/۱۹ که کمتر از ۰/۱۰ می‌باشد نشان‌دهنده سازگاری بین مقایسات زوجی انجام شده می‌باشد.

جدول (۸): ماترس نهایی وزین گزینه‌ها، بدست آمده از ماتریس وزن‌دهی گزینه‌ها براساس زیرمعیار

گزینه‌ها	گزینه یک	گزینه دو	گزینه سوم
وجود داد و ستد در فضا	۰/۳۱۷	۰/۴۰۷	۰/۱۶۸
دسترسی به فضاهای اقتصادی قابل رشد	۰/۴۴۸	۰/۲۸۴	۰/۱۸۶
فروش صنایع دستی	۰/۲۸۲	۰/۳۶۸	۰/۱۵۰
وجود رستوران‌ها و کافه‌ها	۰/۲۹۸	۰/۲۶۶	۰/۲۱۰
نقاشی در فضا	۰/۳۲۹	۰/۳۱۶	۰/۲۰۳
کاهش آلودگی صوتی و هوا	۰/۲۳۰	۰/۳۳۸	۰/۱۶۱
دسترسی همه گروه‌های جنس به فضا	۰/۲۸۸	۰/۳۳۸	۰/۱۶۹
هم‌جواری با طبیعت و عناصر طبیعی	۰/۳۶۵	۰/۳۳۰	۰/۱۲۴
دسترسی همه گروه‌های سنی به فضا	۰/۲۸۹	۰/۲۸۹	۰/۲۴۶
راحتی در انجام فعالیت‌های پایه: راه رفتن، نشستن، استادن و ...	۰/۳۸۴	۰/۳۸۳	۰/۱۴۲
وجود عناصر زیبایی شناسی در محیط	۰/۴۴۳	۰/۳۱۹	۰/۱۹۷
جدایی گزینه سواره از پیاده	۰/۴۴۳	۰/۳۱۹	۰/۲۸۱
حفاظت در مقابل وضعیت جوی	۰/۳۳۱	۰/۲۴۱	۰/۲۴۱

گزینه چهارم	نرخ سازگاری
۰/۸۸	۰/۰۶
۰/۸۷	۰/۰۴
۰/۸۲	۰/۰۴
۰/۷۸	۰/۰۰۷۶
۰/۷۵	۰/۰۲
۰/۸۰	۰/۰۲
۰/۲۵	۰/۰۲
۰/۳۰	۰/۰۴
۰/۵۲	۰/۰۴
۰/۳۴۶	۰/۰۲
۰/۳۰	۰/۰۲
۰/۸۲	۰/۰۱
۰/۸۰	۰/۰۴

وزن‌هایی که از زیر معیارهای بهبود کیفیت فضاهای شهری بدست آمده در شکل (۱) و جدول شماره (۸) نشان داده شده است، که با توجه به اطلاعات بدست آمده زیرمعیارهای وجود بنگاه‌های اقتصادی پویا در فضای شهری، وجود داد و ستد در فضا، راحتی در انجام فعالیت‌های پایه: راه رفتن، نشستن، ایستادن و ... کاهش آلودگی صوتی و هوا در گزینه ۲ قابل تأکید بوده دارای بیشترین اهمیت است.

شکل (۱): نمودار وزن نهایی گزینه‌ها براساس معیارهای بهبود کیفیت فضاهای شهری

بحث و نتیجه‌گیری

فضاهای شهری یکی از مهم‌ترین فضاهای عمومی بوده که بهبود آن بر تجربه مردم از زندگی در شهر راتحت تأثیر خود قرار می‌دهد؛ نقش مهم ابعاد، معیارها و شاخص‌های بهبود کیفیت فضاهای شهری (کالبدی، اقتصادی، اجتماعی و فعالیتی) به‌طور مستقیم و غیرمستقیم می‌تواند بر ارتقای کیفیت فضاهای شهری منجر بخشد. امروزه تحقیقات گسترده‌ای در زمینه بازآفرینی بافت‌های فرسوده شهری صورت گرفته است. اما به نظر می‌رسد پژوهش حاضر به دلیل به‌کارگیری فرآیند تحلیل سلسله مراتبی و سنجش مؤلفه‌های بهبود کیفیت فضاهای شهری مطرح شده از سوی محققان و اندیشمندان در نوع خود حائز اهمیت بوده و به آن پرداخته شده است.

با توجه به تحلیل صورت گرفته شده در این مقاله می‌توان چنین مطرح نمود که ارتقای مؤلفه‌های فعالیتی و اقتصادی در بهبود کیفیت فضاهای شهری نقش مؤثری دارد و جز مسائل اصلی، توانمندسازی و مشارکت‌دهی اجتماعی و ایجاد توافقات دوسویه ساکنین، بهره‌برداران، سرمایه‌گذاران و شهرداری‌هاست. همچنین، با توجه به محاسبات انجام شده به ترتیب اولویت زیرمعیارهای نقاشی در فضا با وزن ۰/۵۹۴ جدایی‌گزینی سواره از پیاده با وزن ۰/۴۳۴ وجود داد و ستد در فضا با وزن ۰/۴۳۴، دسترسی همه گروه‌های سنی به فضا با وزن ۰/۳۷۵ بیشتر نقش در بازآفرینی بافت‌های فرسوده

شهری محله عامری با تأکید بر رویکرد بهبود کیفیت فضاهای شهری دارد. از طرفی؛ وجود بنگاه‌های اقتصادی پویا در فضای شهری، وجود داد و ستد در فضا، راحتی در انجام فعالیت‌های پایه همانند راه رفتن، نشستن، ایستادن و ... کاهش آلودگی صوتی و هوا در بازآفرینی محدوده مطالعاتی با توجه به ارتقاء کیفیت محیطی حائز اهمیت می‌باشد؛ بدین ترتیب راهبردها و پیشنهادهایی ارائه شده است:

- ایجاد کاربری فعال در محور سبز شهری؛
- آرام‌سازی محور سواره در محدوده مطالعاتی؛
- ایمن‌سازی محور پیاده؛
- ایجاد بلوک‌های هندسی منظم؛
- اختلاط کاربری؛
- ایجاد مبلمان متناسب با اقلیم؛
- ایجاد کف‌سازی مناسب جهت معلولین؛
- افزایش روشنایی در شب؛
- ایجاد پوشش گیاهی متناسب با خرد اقلیم محله؛
- ایجاد بلوک‌های ریزدانه در بافت جهت نفوذپذیری؛
- تخصیص تسهیلات جهت ارتقای رشد بنگاه‌های اقتصادی درون شهری.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع

- ابلقی، علیرضا، (۱۳۸۸)، «طرح نوسازی بافت فرسوده در چارچوب رویکرد مردم محور و مشارکتی». *مجله نوسازی شهری*، دفتر ششم، سال دوم.
- اسماعیل پور، نجما؛ رحیمیان، محمدحسن؛ قربانی، سحر؛ (۱۳۹۱)، «بازآفرینی بافت‌های فرسوده شهری با تأکید بر بسیج اجتماعی مطالعه موردی: محله کشتارگاه در شهر یزد»، *فصلنامه مطالعات و پژوهش‌های شهری منطقه‌ای*، دوره ۴، شماره ۱۵، ۱۴۰-۱۳۳.
- امیری، نسیم، ایلاقی، محسن، (۱۳۹۳)، «ساماندهی بافت فرسوده شهری با تأکید بر مشارکت مردمی مطالعه موردی: محله مسجد ملک کرمان»، *ششمین کنفرانس ملی برنامه ریزی و مدیریت شهری با تأکید بر مؤلفه‌های شهر اسلامی*، مشهد.
- پاکزاد، جهان‌شاه، (۱۳۷۶)، «طراحی شهری چیست»، *مجله آبادی ویژه طراحی شهری*، سال هفتم، شماره ۲۵، انتشارات مرکز مطالعات و شهرسازی معماری ایران.
- پیرحیاتی، مهدی، تر کجری، میلاد، آینه چی، شهرزاد، (۱۳۹۲)، «بازآفرینی بافت‌های کهن شهری با تکیه بر بن مایه گردشگری شهری نمونه مطالعاتی: محله صوفیات بروجرد»، *همایش ملی معماری پایدار و توسعه شهری*، بوکان.
- جاهدقدمی، محمد، دانشجو، خسرو، اسلامی، سید غلامرضا، (۱۳۹۴)، «بازآفرینی مراکز شهری با تأکید بر گردشگری شهری نمونه موردی: مرکز ساحلی محمود آباد»، *کنفرانس ملی معماری و منظر شهری پایدار*، مهران شهر.
- جهان‌شاهی، محمد حسین، (۱۳۸۰)، «بافت‌های فرسوده و مشکل‌سازی شهری»، *مجله جستارهای شهرسازی*، شماره ۸.
- حاجی پور، خلیل، (۱۳۸۶)، «مقدمه‌ای بر سیر تحول و تکوین رویکردهای مرمت شهری (دوره زمانی بعد از جنگ جهانی اول تا آغاز هزاره سوم)»، *اندیشه ایرانی شهر، فصلنامه‌ای در زمینه شهرشناسی*. سال ۲، شماره ۹ و ۱۰.
- حبیبی، کیومرث، پوراحمد، احمد، مشکینی، ابوالفضل، (۱۳۸۶)، «بهسازی و نوسازی بافت‌های کهن شهری»، تهران: انتشارات انتخاب، چاپ اول.
- حبیبی، سیدمحسن، (۱۳۷۵)، «مکتب اصفهان، اعتلا و ارتقا مفهوم دولت»، *مجله صفا*، شماره ۲۳.
- رفیعیان، مجتبی، عظیمی، مریم، مقدم، حامد، (۱۳۹۱)، «ارزیابی کیفیت مناطق شهری در برخورداری از فضاهای عمومی با استفاده از نمودار وزنی و رونی: نمونه موردی شهر قدیم لار»، *آمایش محیط*، شماره ۶۱، ۳۳-۵۰.
- سازمان خدمات طراحی شهری شهرداری اهواز، (۱۳۸۷).
- صرافی، مظفر، توکلی نیا، جملیه، محمدیان مصمم، حسن، (۱۳۹۴)، «اندیشه‌های نو در برنامه ریزی شهری»، تهران: انتشارات شورای اسلامی شهر.
- قانون حمایت از احیاء، بهسازی و نوسازی بافت‌های فرسوده و ناکارآمد شهری، (۱۳۸۹).
- عظیمی‌آملی، جلال، جمع دار، اکبر، (۱۳۹۵)، «بازآفرینی بافت‌های فرسوده شهری با تأکید بر الگوی حکمروایی خوب نمونه موردی: محله ده ونک، منطقه ۳ تهران»، *فصلنامه جغرافیا برنامه ریزی منطقه‌ای*، دوره ۲۵، شماره ۲، ۸۵-۹۹.
- مهندسین مشاور معماری و شهرسازی عرصه، (۱۳۸۸)، *طرح توسعه و عمران شهر اهواز*، جلد اول.
- یزدانی، محمدحسن، حاضری، صفیه، دده‌زاده سیلابی، پروین، (۱۳۹۶)، «بازآفرینی بافت‌های فرسوده شهری با رویکرد گردشگری پایدار با تلفیق مدل برنامه ریزی استراتژیک و تحلیل شبکه (ANP-SWOT) مطالعه موردی: بافت فرسوده شهر خوی»، *فصلنامه گردشگری شهری*، دوره ۴، شماره ۱، ۴۱-۵۶.
- Couch C, (1990), "Urban renewal: theory and practice In: Macmillan Building and Surveying Series Macmillan Education", London.
- Hall, E. T. (1990). "The Hidden Dimension". New York : Anchor Books Editions. Random House, Inc.
- Leonard, H, (2008), "Changing Places: The Advantages of Multi-sited Ethnography". In Hyderabad, Mark-Anthony. Multi-sited Ethnography
- Moazen J., Foruzanfar F, (2015), "Worn-Out Texture of Birjand City (Problems and Solutions)", *Journal of Applied Environmental and Biological Sciences*. 5(7S) 1-7.

- Nakhi A., Ahmari N., Rezaei S, (2016), "Renovation and Rehabilitation Strategies for Worn-Out Texture of Ab-AnbarNo District in Sari Using SWOT Technique". *Journal of Geology*. 6, 270-283.
- Ozlem, G, (2009), "urban regeneration and increased competitive power", *Ankara in an era of globalization cities*, vol, 26.
- Roberts, p, Roberts, p, Hugh,S, (2000), "*Urban regeneration: A Handbook*", Publisher sage.
- Wang H., Shen Q., Tang B.S., Lu C., Peng Y., Tang L, (2014), "A framework of decision-making factors and supporting information for facilitating sustainable site planning in urban renewal projects". *Cities*, 40, 44-55.

پروژه نگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی